

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОБРАЗУ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

CRIMINAL LIABILITY FOR INSULT HONOUR AND DIGNITY OF A SERVICEMAN. COMPARATIVE LEGAL STUDY

Лисенко Є.Є., студент I курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Метою статті є дослідження особливостей нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення відповідальності за образу честі і гідності військовослужбовця який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї.

Досліджено український закон про кримінальну відповідальність та політико-правовий контекст його застосування. У статті проаналізовано доктрини та підходи науковців щодо кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 Кримінального кодексу України. Проведено аналіз поняття військового кримінального правопорушення, розмежовано зміст понять кримінального правопорушення, розміщено у розділі "Військові кримінальні правопорушення" та військових кримінальних правопорушень.

Встановлено причинно-наслідковий зв'язок між: (1) правами військовослужбовців на соціальний і правовий захист державою, з метою реалізації їх конституційних прав і свобод, задоволення їх потреб відповідно до особливого виду службової діяльності, затвердження статусу у суспільстві, а також підтримання стабільності у військовому середовищі; (2) правом фізичної особи на честь та гідність фізичної особи як особистим немайновим правом, за порушення яких передбачена встановлена чинним законодавством відповідальність; (3) складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України.

Констатовано неможливість визначення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України як військового кримінального правопорушення, оскільки його об'єктом є честь та гідність військовослужбовця, а не встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби.

Проаналізовано розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень вирокі, якими обвинувачених притягнуто до відповідальності за ст. 435-1 Кримінального кодексу України. Констатовано відсутність у наведених вироків інформації про факт проходження обвинуваченими військової служби.

Досліджено відповідне законодавство наступних країн: Туреччина, Ефіопія, Вірменія, Польща, Лівія, штат Флорида. Проведено їхній порівняльний аналіз, та наведено висновки. Визначено, що здебільшого образа військовослужбовця у іноземних кримінальних кодексах розглядається як порушення встановлених законом правил несення та проходження військової служби.

Ключові слова: образа, військовослужбовець, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, кримінальна відповідальність, загальний суб'єкт, склад кримінального правопорушення.

The purpose of the article is to study the specifics of the regulatory and legal regulation of social relations in the sphere of ensuring responsibility for insulting the honor and dignity of a serviceman who carries out measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation, his close relatives or family members.

The Ukrainian law on criminal liability and the political and legal context of its application are studied. The article analyzes the doctrines and approaches of scientists regarding the qualification of a criminal offense provided for by Art. 435-1 of the Criminal Code of Ukraine. The analysis of the concept of a military criminal offense was carried out, the content of the concepts of a criminal offense placed in the section "Military criminal offense" and military criminal offenses were distinguished.

A cause-and-effect relationship has been established between: (1) the rights of servicemen to social and legal protection by the state, with the aim of realizing their constitutional rights and freedoms, meeting their needs in accordance with a special type of official activity, affirming their status in society, as well as maintaining stability in military environment; (2) the right of an individual to the honor and dignity of an individual as a personal non-property right, the violation of which is subject to liability established by the current legislation; (3) the composition of the criminal offense provided for in Art. 435-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The impossibility of determining the criminal offense provided for in Art. 435-1 of the Criminal Code of Ukraine as a military criminal offense, since its object is the honor and dignity of a serviceman, and not the procedure established by law for carrying out or completing military service.

The verdicts placed in the Unified State Register of Court Decisions, which prosecuted the accused under Art. 435-1 of the Criminal Code of Ukraine. It was noted that the above verdicts do not contain information about the fact that the defendants completed military service.

The relevant legislation of the following countries was studied: Turkey, Ethiopia, Armenia, Poland, Libya, the state of Florida. Their comparative analysis was carried out, and conclusions were given. It was determined that, in most cases, insulting a serviceman in foreign criminal codes is considered a violation of the rules established by law for carrying out and completing military service.

Key words: insult, military serviceman, measures to ensure national security and defense, criminal responsibility, general subject, composition of a criminal offense.

Актуальність обраної тематики. Відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110-IX, який набрав чинності 16.03.2023, розділ XIX Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (Військові кримінальні правопорушення) доповнено статтею 435-1 (Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю). Разом із тим, при імplementації цього кримінально-протиправного діяння до КК України, було допущено кілька помилок, які породжують виникнення певних колізій та, як наслідок, вказана вище норма залишається формальною та позбавленою належного розвитку

і правозастосування. Разом із тим, системне тлумачення норм КК України дозволяє переконатися у тому, що ця норма має право на існування і має застосовуватися при кваліфікації кримінально-протиправних діянь. Крім того, станом на зараз військовослужбовці є єдиним засобом стримування збройної агресії російської федерації проти України, відтак їх життя, здоров'я, честь і гідність є особливими об'єктами правового захисту.

Аналіз останніх наукових досліджень. Окремі аспекти складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України досліджували такі науковці, як Ємельяненко В.В., Оробець К.М., Тимофеев А.О., Когут А.А., Членов М.В., Хавронюк М.І. Однак, проблематика ефективності чинних механізмів потребує додаткових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 №2110-IX, який набрав чинності 16.03.2023, розділ XIX Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (Військові кримінальні правопорушення) доповнено статтею 435-1 (Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю) [1].

Разом із тим, на практиці виникають питання пов'язані із складом цього кримінального правопорушення. Чи є воно військовим кримінальним правопорушенням? Хто є суб'єктом цього кримінального правопорушення?

Окремі науковці вже надавали відповіді на зазначені вище питання. Здебільшого, ними зроблено висновок про те, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 435-1 КК України – є військовим кримінальним правопорушенням, а суб'єкт всіх без винятку кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України, в тому числі ст. 435-1 КК України – спеціальний.

Зокрема, Тимофєєв А.О., Когут А.А., та Членов М.В., висловлюють думку про те, що з урахуванням місця розташування даної статті в КК України, суб'єкт варто визначити як спеціальний. При цьому, науковці вказують на формальне тлумачення ст. 401 КК України і пропонують доповнити ч. 2 ст. 401 КК України словосполученням «крім статті «4351 КК України» [3].

Подібні тези сформувано і М.І. Хавронюком, який зазначає, що через помилку законодавця статтею 435-1 доповнено не Розділ XX, а Розділ XIX Особливої частини КК, та знову ж таки, посилаючись на ст. 401 відзначає, що суб'єкт всіх без винятку кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом – спеціальний [4].

Разом із тим, з такими висновками неможливо погодитись з огляду на наступне.

Так, ч. 1 ст. 401 КК України передбачено, що військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Водночас, зазначене положення жодним чином, не свідчить про те, що абсолютно усі без винятку кримінальні правопорушення, передбачені розділом XIX Особливої частини КК України є військовими кримінальними правопорушеннями.

Навпаки, законодавець вказує на те, що ті кримінальні правопорушення, об'єктом яких є встановлений законодавством порядок несення та проходження військової служби, за умови вчинення їх військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів – є військовими кримінальними правопорушеннями.

Іншими словами, частиною першою статті 401 КК України встановлено, що кримінальне правопорушення є військовим кримінальним правопорушенням за умови наявності в його складі двох обов'язкових ознак, а саме: 1) його об'єктом є встановлений законодавством порядок несення та проходження військової служби; 2) його суб'єктом є військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів.

На підтвердження зазначеного вище необхідно навести положення ч. 2 ст. 401 КК України, якою встановлено, що військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також

інші особи, визначені законом – несуть відповідальність за відповідними статтями цього розділу. Себто тими статтями, суб'єкт яких є спеціальним.

Так, диспозиція кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 435-1 КК України передбачає виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї.

Відповідно до ч. 2 ст. 16 Закону України «Про Збройні Сили України», соціальний і правовий захист військовослужбовців, резервістів, які виконують обов'язки служби у військовому резерві, військовозобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) і спеціальні збори, та членів їх сімей здійснюється відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та інших нормативно-правових актів [5].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом. Як вбачається із ч. 1 ст. 1-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами [6].

Таким чином, військовослужбовці мають права на соціальний і правовий захист державою, з метою реалізації їх конституційних прав і свобод, задоволення їх потреб відповідно до особливого виду службової діяльності, затвердження статусу у суспільстві, а також підтримання стабільності у військовому середовищі.

Враховуючи те, що станом на зараз військовослужбовці є єдиним засобом стримування збройної агресії російської федерації проти України, тому їх життя, здоров'я, честь і гідність є особливими об'єктами правового захисту.

Згідно із ч. 1 ст. 270 ЦК України, відповідно до Конституції України фізична особа має право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпеку для життя і здоров'я довілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [7].

Як вбачається із ст. 280 ЦК України, якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню, крім випадку неумисного повідомлення викривачем недостовірної інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» в порядку, передбаченому зазначеним Законом, яка підлягає спростуванню [7].

Частинами 1, 2 ст. 297 ЦК України передбачено, що кожен має право на повагу до його гідності та честі. Гідність та честь фізичної особи є недоторканими [7].

Таким чином, честь та гідність фізичної особи є особистими немайновими правами, за порушення яких передбачена встановлена чинним законодавством відповідальність.

Отже, об'єктивною стороною кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 435-1 КК України є виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї, а об'єктом – честь та гідність такого військовослужбовця, його близьких родичів чи членів сім'ї.

За таких обставин, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 435-1 КК України вже не можна визначити як військове кримінальне правопорушення, оскільки його об'єктом є честь та гідність військовослужбовця, а не встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби.

Окремої уваги заслуговує той факт, що склад кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 435-1 КК України не передбачає наявності спеціального суб'єкта. Цілком логічно, що виготовляти та поширювати матеріали, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї може загальний суб'єкт кримінального правопорушення, визначений ч. 1 ст. 18 КК України.

Смельяненко В.В. Та Оробець К.М. Зазначають, що у злочині, передбаченому ст. 435-1 КК, ними можуть визнаватися відносини, що забезпечують авторитет військової служби або навіть основи національної безпеки держави. А ось установлений порядок несення військової служби таким об'єктом не є, крім того, суб'єктами, які вчиняють образу військовослужбовців, на практиці визнаються будь-які особи, які мають загальні ознаки, визначені ч. 1 ст. 18 КК, що суперечить ч. 2 ст. 401 КК [8].

Зазначені вище тези знаходять своє підтвердження у вироках судів першої інстанції. Варто відзначити, що наступні вироки не було оскаржувалися в рамках апеляційних проваджень.

Як приклад, вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20.02.2023 по справі №718/418/23, оскільки у вказаній справі потерпілими визнано військовослужбовців районних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки Збройних Сил України, об'єктом – є честь і гідність зазначених військовослужбовців, а обвинувачений «ОСОБА_5», відповідно до наявних відомостей, не є військовослужбовцем [9].

Варто навести і вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 15.03.2023 по справі №346/4483/22, у якому теж не йдеться про те, що обвинувачений ОСОБА_4 є військовослужбовцем [10].

Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 09.02.2023 по справі №297/3163/22 не містить інформації про факт проходження обвинуваченим військової служби [11].

У вирокі Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11.07.22 по справі №308/8031/22 зазначено, що органом досудового слідства дії ОСОБА_4 за ч. 1 ст. 435-1 КК України, як образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії РФ проти України, – кваліфіковано вірно. Разом із тим, відомостей про те, що обвинувачений є військовослужбовцем не встановлено [12].

Вироком Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.07.22 по справі №712/4108/22 ОСОБА_2 притягнуто до відповідальності за ч. 1 ст. 435-1 КК України, і знову ж таки, у зазначеному вирокі теж не йдеться про те, що обвинувачена ОСОБА_2 є військовослужбовцем [13].

Таким чином, науковці, які стверджують про наявність спеціального суб'єкта в рамках цієї статті, припустилися формальної помилки аналізу, а саме «аргумент від помилки», оскільки їхня аргументація містить помилку, то висновок є хибним. Вказаний вище аналіз спростовує їхні умовиводи про те, що суб'єкт всіх без винятку кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України – спеціальний, оскільки він заснований на хибному аргументі про те, що усі без винятку кримінальні правопорушення, передбачені розділом XIX – є військовими кримінальними правопорушеннями

Відтак, об'єктом у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України – є честь та гідність військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьких родичів чи членів сім'ї, а суб'єкт – загальний, визначений ч. 1 ст. 18 КК України.

Крім того, дослідження кримінальних законів іноземних країн показало, що образи, наклепи, обмовлення, очорнення військовослужбовців є кримінально каранним не тільки в Україні, проте об'єкт та суб'єкт цього кримінального правопорушення має відмінності.

Так, у ч. 2 ст. 301 Кримінального кодексу Туреччини передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі від 6 місяців до двох років за публічний наклеп на військові або інші охоронні організації [14].

Вказане вище норма є прикладом запровадження відповідальності за заподіяння шкоди особистим немайновим правам особи, а саме честі та гідності військовослужбовця. Проте, існують й інші випадки, коли честь та гідність військовослужбовця є вторинним об'єктом, а порядок проходження служби є основним.

Наприклад, Кримінальним Кодексом Ефіопії передбачено відповідальність за образи, погрози або приставання до вищестоящого начальника або застосування до нього насильства [15].

Важливо відзначити, що вказане вище формулювання є прикладом безпосередньо військового кримінального правопорушення. Оскільки формулювання «вищестоящого начальника» передбачає існування ієрархічного зв'язку між суб'єктом кримінального правопорушення та потерпілим. Таким чином, простою вказівкою на характер зв'язків між особами, законодавець виділив основний об'єкт – суспільні відносини пов'язані з проходженням військової служби.

Іншим, географічно та історично більш близьким прикладом є Республіка Вірменії та її Кримінальний кодекс.

Частиною 1 ст. 360 КК Республіки Вірменія передбачено відповідальність за образу військовослужбовця, а саме – приниження честі та гідності військовослужбовця, вчинене іншим військовослужбовцем у військової частині або в іншому місці військової служби. Частина друга цієї ж статті передбачає відповідальність за аналогічне діяння, вчинене підлеглим відносно начальника [16].

Знову ж таки, у самій диспозиції визначено хто є суб'єктом, у чому полягає об'єктивна сторона. Виходячи з наведених тверджень, варто зробити висновок, що положення ст. 360 КК Республіки Вірменії спрямовані на захист встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби.

Подібна норми міститься і у Кримінальному кодексі Республіки Польща, ст. 347 якого встановлено, що солдат, який ображає начальника, підлягає обмеженню волі, військовому затриманню або позбавленню волі строком до двох років. Поряд із цим, ст. 350 цього ж кодексу перед-

бачено відповідальність за аналогічне діяння, вчинене начальником відносно підлеглого [17].

У Лівії, відповідно до військово-кримінального кодексу, за образу командира до підлеглого може бути застосовано позбавлення волі від двох до десяти років, залежно від тяжкості злочину та місця його вчинення. Водночас, образи та приниження висловлені командиром відносно підлеглого передбачають покарання у вигляді арешту строком до 6 місяців [18].

Поряд із цим, серед сукупності норм, що захищаються встановлений законом порядок несення військової служби, варто відзначити і такі, що захищаються військовослужбовців безпосередньо.

Так, у Військовому кодексі штату Флорида зазначено, що особа не має права робити нелояльні чи образливі зауваження на адресу або щодо військ, а також робити будь-які знаки, рухи чи жести, спрямовані на образу чи приниження військ коли війська Національної гвардії Флориди проводять навчання у відповідних місцях, на вулицях, дорогах загального користування чи в інших місцях, де проводяться такі навчання, або коли вони виконують інші обов'язки, які від них вимагає держава чи Сполучені Штати. Будь-яка особа, яка робить нелояльне чи образливе зауваження, або яка робить будь-який такий знак, рух чи жест з метою та у спосіб, заборонений у цьому розділі, вчиняє проступок першого ступеня [19].

Таким чином, можна зробити висновок, що у розділах, що встановлюють у іноземних кримінальних кодексах відповідальність за порушення встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, дійсно передбачено суспільно-небезпечне діяння, яке може бути виконано виключно військовослужбовцем. Так, іноземні законотворці при створенні норми розділяють образу висловлену підлеглим, з образою висловленою начальником. Втілення вказаних тез у законодавстві прямо

відсилає до військових статутів, які встановлюють правила спілкування між військовослужбовцями, що в свою чергу становлять встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби. Водночас у законодавстві Туреччини та штату Флорида існують норми, якими передбачено відповідальність за образу військовослужбовця, а суб'єкт такого діяння є загальним.

Висновки. Станом на зараз військовослужбовці є єдиним засобом стримування збройної агресії російської федерації проти України, тому їх життя, здоров'я, честь і гідність є особливими об'єктами правового захисту. Виходячи з чого КК України було доповнено статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за образу честі та гідності військовослужбовця. Контекстуальне системне тлумачення норм Кримінального кодексу України дозволяє дійти висновку, що об'єктом у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України – є честь та гідність військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьких родичів чи членів сім'ї, а суб'єкт – загальний, визначений ч. 1 ст. 18 КК України.

Тобто, статтею 435-1 КК України встановлюється захист прав військовослужбовців, а не кримінальна відповідальність для військовослужбовців.

Крім того, додатковим підтвердженням цього погляду на запропоновану тематику, є застосування цієї норми судами першої інстанції.

Варто також відзначити, що в іноземних країнах такий рівень захисту військовослужбовців не встановлено. Ймовірно, це пов'язано із тим, що жодна із наведених у цій статті країн не покладалася на власних військовослужбовців так, як покладається на них Україна. Очевидно, що при аналізі відповідного законодавства неможливо ігнорувати його соціально-політичний контекст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції" від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>
2. Кримінальний кодекс України. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Тимофеев А.О., Когут А.А., та Членов М.В. Щодо проблем правової регламентації статті 435-1 "Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» Кримінального кодексу України. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/82.pdf
4. М.І. Хавронюк. Образа військовослужбовця та погроза йому: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/obrazavijskovosluzhbovtysya-ta-pogrozu-jomu-kryminalna-vidpovidalnist/>
5. Закон України "Про Збройні Сили України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
6. Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#n23>
7. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
8. Ємельяненко В.В., Оробець К.М. *Науковий* вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Образа честі і гідності військовослужбовця як форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 415-1 КК України. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/17-1.pdf>
9. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20.02.2023 по справі №718/418/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109076815>
10. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 15.03.2023 по справі №346/4483/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109602652>
11. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 09.02.2023 по справі №297/3163/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109165415>
12. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11.07.22 по справі №308/8031/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252796>
13. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.07.22 по справі №712/4108/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105237696>
14. Penal code of Turkey. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)011-e)
15. Penal Code (provisions relating to "Military Offences and Offences Against the Armed Forces and the Police Forces"). URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1957/en/32393>
16. Criminal code of Armenia. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2021\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2021)022-e)
17. Kodeks karny URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>
18. Military Penal Code of Lybia. URL: <https://security-legislation.ly/latest-laws/law-no-37-of-1974-on-military-penal-code/>
19. Florida Statutes. Title XVII – Military Affairs and Related Matters. Chapter 250 – Military Affairs. Part I – Military Code (Ss. 250.01-250.5206) 250.51 – Insult to troops; penalty. URL: <https://law.justia.com/codes/florida/2022/title-xvii/chapter-250/part-i/section-250-51>